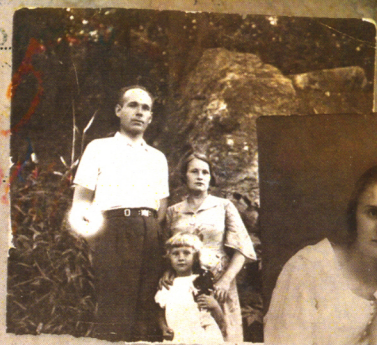

Лист, до 17

309 ~~не секретно~~

Имя М У *Томы*
Киевский городской военный комиссариат

ВМ СССР

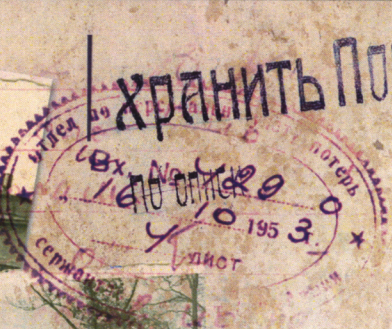
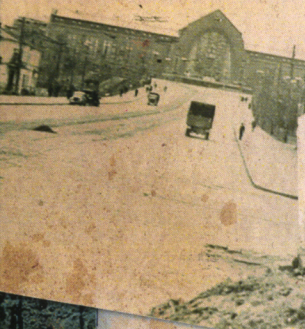

Київські адреси сповіщень про загибель

дослідження | документи | свідчення

ХРАНИТИ ПОСТОЯННО!
№ 123.

Арт. 920-16

86.	
87	
88	
89	Томы
90.	Томы
91	Томы
92	Томы
93	Томы
94	Томы
95	Томы
96	Томы
97	Томы
98	Томы
99	Томы
100	Томы

УДК 94(100)"1939/1945":355.1-053.18"364"

ББК 63.3(0)62

К 38

Київські адреси сповіщень про загибель: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України; Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»; ред. кол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К.: Аеростат, 2013. – 348 с.

ISBN 978-966-97201-9-1

Видання присвячується проблемі безповоротних військових втрат воїнів-киян у роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років. В основу покладено джерела Документального фонду з обліку людських військових втрат України. Документи фонду сформовано і досліджено науковцями Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років (м. Київ) та вперше презентовано для широкого кола фахівців і дослідників.

До науково-документального видання ввійшли теоретичні, статистичні та музейно-прикладні дослідження істориків, нормативні та звітні документи з обліку втрат, матеріали, передані родинами загиблих. У додатку – CD-диск із Персональною базою даних на загиблих та зниклих безвісти воїнів Києва, яка є наразі найповнішим електронним ресурсом із зазначеної теми.

Призначене для науковців, краєзнавців, пошуковців, а також усіх, хто цікавиться різноманітними аспектами військової історії України.

Редакційна колегія

В.М. Литвин, В.А. Смолій, Л.М. Новохатько, І.П. Ковальчук, Л.В. Легасова (керівник проекту), О.Є. Лисенко (науковий редактор),
І.К. Патрияк, Л.В. Рибченко (відповідальний редактор), В.М. Сімперович, В.П. Фоміна, Н.О. Шевченко

Рецензенти

О.П. Реєнт, д.і.н., проф., чл.-кор. НАН України, Інститут історії України НАН України
В.Ф. Колесник, д.і.н., проф., чл.-кор. НАН України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Автори та упорядники

Л.В. Легасова, О.Є. Лисенко, І.П. Васильєва, Т.В. Вронська, Я.Л. Пасічко, Т.О. Пшенична, Л.В. Рибченко, В.П. Ругаль,
В.М. Сімперович, Н.О. Смолярчук, Н.О. Шевченко, В.П. Яхнівський

Науково-допоміжна група

В.П. Борисевич, Н.Ф. Буранова, Т.В. Губань (коректор), В.В. Кіктенко, О.М. Мартиненко,
О.П. Назаренко, С.В. Нікітіна (комп'ютерний набір, верстка), Н.М. Остряньська, О.В. Спасіченко (коректор)

Фото

В.Л. Громов, О.С. Задирака, О.Л. Шовкопляс

Затверджено до друку вченою радою Інституту історії НАН України, протокол № 7 від 2 вересня 2013 р., та вченою радою Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років», протокол № 6 від 30 серпня 2013 р.

ISBN 978-966-97201-9-1

© Меморіальний комплекс «Національний музей історії
Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»
© Автори статей

ЗМІСТ

Вступне слово. Валерій Смолій	5
Від авторського колективу.....	6
Любов Легасова Документи з обліку людських військових втрат України у Другій світовій та Великій Вітчизняній війнах як музейний предмет та об'єкт наукових досліджень	7

ЧАСТИНА I

Наукові дослідження з питань радянських людських військових втрат у роки Другої світової війни

Олександр Лисенко, Тамара Вронська Військові втрати України в Другій світовій війні	52
Людмила Рибченко Персональний облік людських військових втрат Червоної армії у Великій Вітчизняній війні	59
Володимир Ругаль, Тетяна Пшенична Характеристика архівних джерел, друкованих мартирологів, електронних баз даних з обліку загиблих воїнів СРСР	79
Додатки	88

ЧАСТИНА II

Людські військові втрати Києва воєнної доби

Наталія Шевченко, Володимир Сімперович Документальний фонд з обліку людських військових втрат Києва у Великій Вітчизняній війні: теоретико-джерелознавчий аналіз та інформаційний потенціал	100
Людмила Рибченко, Ярослава Пасічко Діяльність військкоматів м. Києва з обліку загиблих воїнів Великої Вітчизняної війни	113
Ірина Васильєва, Володимир Сімперович Полеглі воїни-кияни, удостоєні звання Героя Радянського Союзу: просопографічний портрет звитяги	125
Надія Смолярчук, Володимир Яхнівський Ті, хто пішов у Вічність... Жертовність воїнів-киян	138

ЧАСТИНА III

Документи військкоматів м. Києва з обліку загиблих воїнів, вручення родинам похоронок та призначення пенсій

• Документи 1944-1945 рр.	192
• Документи 1946-1959 рр.	201
• Документи з обліку загиблих у німецькому полоні	218
• Документи з обліку засуджених та штрафників	224
• Документи з перевірки населення органами внутрішніх справ та державної безпеки	229
• Звернення киян	232

ЧАСТИНА IV

Голоси з Вічності. Останні листи загиблих киян

• Листи 1940 р.	250
• Листи 1941 р.	252
• Листи 1942 р.	282
• Листи 1943 р.	290
• Листи 1944 р.	304
• Листи 1945 р.	338

ЧАСТИНА V

Персональна база даних на загиблих та зниклих безвісти воїнів Києва на електронному носії (CD-диску)

• Археографічні пояснення до CD-диска	342
---	-----

Показчики

• Іменний показчик	344
• Географічний показчик	346
• Список умовних скорочень	347

ВСТУПНЕ СЛОВО

«Війна не закінчена, допоки не похований останній солдат» – цей відомий афоризм набуває особливого звучання тоді, коли йдеться про Другу світову війну. Гігантські масштаби бойових дій, що охопили різні куточки світу, а також задіяні в них матеріальні засоби та людські ресурси, високий рівень військової техніки й технологізації масового знищення цивільного населення, антигуманна наци-фашистська ідеологія та інші чинники, що супроводжували найбільше в історії людства збройне зіткнення, визначили не тільки надзвичайно жорсткий його характер, варваризацію війни, а також її баналізацію. Узвичаєння смерті та поступове звикання до неї на фронті й в підкупаційному соціумі спричинили в повоєнні часи трансформацію проблеми втрат СРСР у війні на один з ідеологічних символів, що мав сприяти канонізації вирішального внеску радянського народу в перемогу над агресорами. За цілком справедливою апеляцією до багатомільйонних жертв війни як найбільш переконливого свідчення героїки й самовідданості радянських людей, їхнього патріотизму й самоповаги в державній політиці пам'яті поступово формувалася тенденція, пов'язана з офіційною меморіалізацією подій воєнної доби (тільки в УРСР було споруджено 27 тис. обелісків, пам'ятників, меморіалів, присвячених війні), в той же час відбувалося відведення на периферію суспільної свідомості питань, пов'язаних із глибинними причинами великих людських втрат і їх справжньої кількості.

Й. Сталін у лютому 1946 р. в інтерв'ю газеті «Правда» першим оприлюднив цифру безповоротних втрат країни – 7 млн осіб. У листопаді 1961 р. М. Хрущов назвав іншу кількість радянських громадян, які полягли у війні, – 20 мільйонів. За часів Л. Брежнєва цифра збільшилася до понад 20 мільйонів. Напередодні 45-ї річниці Перемоги М. Горбачов обнародував дані, підготовлені особливою комісією Міністерства оборони, – 27 млн співгромадян, які загинули в роки війни.

Динаміка офіційної статистики засвідчує відсутність предметних і системних підрахунків кількості людських втрат Радянського Союзу.

Кардинальна зміна суспільно-політичної ситуації в 90-х роках створила передумови для спеціальних наукових досліджень цієї теми.

В Україні підрахунки жертв Другої світової війни здійснювалися в рамках унікального пошуково-видавничого проекту «Книга Пам'яті України», що дало змогу встановити прізвища, обставини та місця загибелі понад 6 млн наших співвітчизників і тих, хто загинув, обороняючи та визволяючи Україну. Завдяки науковцям та ентузіастам у рамках цього проекту з'явилися сотні томів зі списками тих, хто не пережив ту жахливу війну. Кілька з них підготовлені на матеріалах Києва, зокрема «Книга Пам'яті України – місто-герой Київ».

Однак наукове зацікавлення зазначеною проблематикою на цьому не припинилося. Завдяки ініціативі керівництва Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років» обласні військові комісаріати передали на зберігання до цієї музейної установи близько 3 млн сповіщень про загибель. Одним із проміжних результатів досліджень цього важливого виду історичних джерел про війну стала поява презентованого широкому читачькому загалу науково-документального видання – уже четвертого в серії «Дослідження, документи, свідчення», підготовленого спільними зусиллями співробітників Меморіалу та Інституту історії України НАНУ.

Немає сумнівів, що запропонована книга не лише посяде помітне місце на полицях фахівців та всіх, хто цікавиться минулим країни, а й стане внеском у вирішення гуманітарних проблем, пов'язаних із війною і формуванням історичної пам'яті нашого народу.

Валерій Смолій,
директор Інституту історії України НАН України,
академік НАН України

«Я був учора на Параді Перемоги... Перед великим мавзолеєм стояло військо і народ... Маршал Жуков прочитав урочисту і грізну промову перемоги. Коли згадав він про тих, що впали в боях у величезних, незнаних в історії кількостях, я зняв головне вбрання... Оглянувшись, я помітив, що шапки більше ніхто не зняв... Тридцять, якщо не сорок, мільйонів жертв і героїв, ніби провалились в землю, або й зовсім не жили, про них згадали, як про поняття... Перед величчю їх пам'яті, перед кров'ю і муками не стала площа на коліна, не замислилась, не зітхнула, не зняла шапки. Мабуть, так і треба. Чи, може, ні?» – такі слова написав у своєму щоденнику Олександр Довженко переможного 1945-го.

Минуло майже 70 років від дня завершення Великої Вітчизняної війни, а проблема людських військових втрат Червоної армії, зокрема воїнів з України, залишається однією з «больових» точок не лише вітчизняної історіографії, а й новітньої внутрішньої та зовнішньої політики, історичної пам'яті та національної ідентичності нашого народу. Гуманізація українського суспільства потребує осмислення людського виміру України в минулій війні, визнання цінності кожного життя, покладеного на вівтар Перемоги, обліку всіх жертв.

Встановити точну цифру загиблих у війні, зокрема українців, видається неможливим з огляду на об'єктивні й суб'єктивні чинники, зумовлені насамперед особливостями обліку, запровадженими в державі. Наближенню до реалізації цієї мети сприятиме широкий масив документальних джерел, переважна частина яких зібрана в Національному музеї історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років. Ретельне дослідження цих документів дало змогу оприлюднити перші результати у вигляді пропонованого видання, присвяченого загиблим воїнам-киянам. У ньому вперше:

- презентовано матеріали Документального фонду з обліку людських військових втрат України у Великій Вітчизняній війні, подано характеристику їхнього наукового та джерельно-інформативного потенціалу, напрями наукового, дослідницького та музейного використання;

- аналізується процес персонального обліку людських військових втрат у Червоній армії в цілому та робота київських військкоматів у цьому виді діяльності зокрема. Встановлено, що відповідно від 44 % до 56 % загиблих були взяті на облік у післявоєнний час і переважно обраховані зниклими безвісти з умовною датою «зникнення»;

- введено до наукового обігу основні нормативні й звітні документи та матеріали військкоматів м. Києва з обліку загиблих воїнів, вручення родинам похоронок та призначення пенсій за 1944-1959 роки;

- за джерелами, акумульованими в зарубіжних архівах, з'ясовано відомості про понад 3 тис. воїнів-киян, загиблих у ворожому полоні;

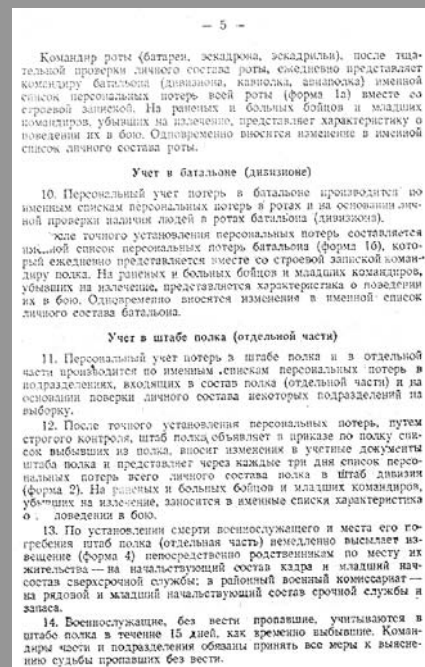
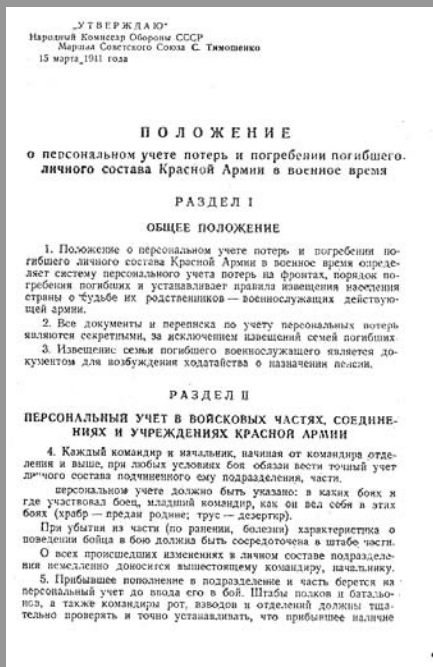
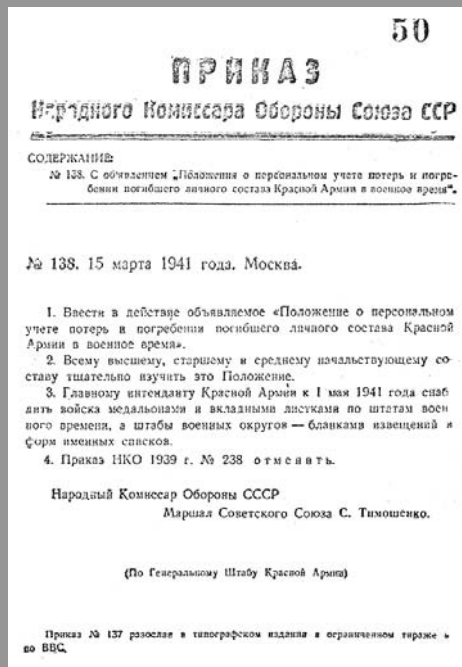
- створено Персональну базу даних на загиблих та зниклих безвісти воїнів Києва (додаток на CD-диску), яка об'єднує відомості Документального фонду з обліку людських військових втрат України у Великій Вітчизняній війні, усіх друкованих мартирологів та доступних електронних ресурсів. База нараховує 89 802 персоналії, що на 24 тис. осіб більше, ніж у тритомному виданні «Книга Пам'яті України – місто-герой Київ»;

- оприлюднено останні листи 40 загиблих мешканців столиці, подано біографії адресантів.

Науково-документальний видавничий проект, перший зреалізований випуск якого презентується, спрямований на увічнення пам'яті про загиблих киян. Він розрахований на широке коло читачів, насамперед вітчизняних та іноземних дослідників, студентів, усіх, кого цікавить вітчизняна історія. Видання також дасть можливість кожному пересічному киянину довідатися про долю своїх рідних, дістати узагальнену інформацію про час і місце їхньої загибелі, встановити військову частину, де служив воїн, знайти відомості про місце його поховання. Науково-дослідна робота триває. Автори планують чергові видання у рамках опрацювання масштабної довгострокової науково-дослідної програми «Україна в роки Другої світової війни – демографічний вимір» і очікують на співпрацю всіх, кому не байдужа доля захисників Вітчизни.

Авторський колектив

1. Наказ Народного Комісара Оборони СРСР № 138 від 15.03.1941 р. з оголошенням «Положення про персональний облік втрат та поховання загиблого особового складу Червоної Армії у военний час» (фрагмент).

Брагінський Лазар Юхимович

1904 р.н. Директор Київського центрального телеграфу. З перших днів війни забезпечував зв'язок командування Південно-Західного фронту та виконував завдання з оповіщення населення. 17 вересня 1941 р. евакуювався з міста. На лівому березі Дніпра потрапив під ворожий обстріл, був контужений та полонений. Розстріляний гітлерівцями на подвір'ї Київського центрального телеграфу.

Л.Ю. Брагінський. 1941 р.
Фонди МКНМІВВВ. – НД-27239.

А В Т О Б І О Г Р А Ф І Я .

Лазаря Юхимовича.

Родився я в 1904 году в семье крестьянина бедняка в селе Лжева, района Лыгановичи, Киевской области. Степ мой до революции – крестьянин-бедняк, после революции состою членом Комитета неимущих крестьян; с момента организации колхоза в селе – он вступил в члены колхоза, где и работаю до 1941 года на разных работах: районным колхозником, председателем колхоза, организатором лавовым по охране урожая, дворником. С 1/1-1941 года, ввиду старости, выхождает на моем иждивении. Мать умерла в 1900 году. Братьев у меня нет. Одна сестра работает в колхозе – село Бобер, района Лыгановичи, Киевской области; другая – мастетом в Цвинько Киевской; 3-я – на иждивении мужа – служащего в Дневе; 4-я – на иждивении мужа – служащего в Одессе.

Моя рабочая жизнь: в 1924 году я был командиром Комитетом неимущих крестьян в г.Днепр на учебу, где и расстался, с 1928 – комсомольцами на стройках в разных организационных горах Днева, Днепрокамья – Гидрострой.

С 1928 года работал в органах связи – курьером, пом. звязка, ответственным технологическим радкомонтерским мастерским Радкомонсти, заместителем директора, директором Киевского Городского радиобура, начальником Обл.Радостояния Киевского управления связи – начальником радиостояния Удольничковской и с 1/1-1938 года по сей день – директором Киевского Центрального телеграфу.

Образование – незаконченное высшее, окончил рабочую школу, три курса Рабочей лесотехнической институт и три курса агроинженерного института; учел я с 4-го курса, в связи с переводом академии в г.Андреев.

В члены партии я вступил в 1928 году. За время пребывания в партии я дважды занимался секретарем парторганизации, партвансвязи не имел.

В настоящее время занимаюсь в университете-марксизма – лекциями.

Неоднократно отмечался Директором связи, Областным Управлением связи, Удольничковской – за хорошую работу.

Родственников за границей не имею.

11 апреля 1941г. Л.Ю.Брагін.

Верно:
Инспектор Отдела учета и подбора кадров (Замодурова)
Лазаря Юхимовича

Автобіографія Л.Ю. Брагінського. 1941 р.
Фонди МКНМІВВВ. – КН-272638.

Маркус Тетяна Йосипівна

1921 р.н. Під час окупації Києва – зв'язкова Київського підпільного міськкому і Залізничного райкому КП(б)У, член диверсійно-винищувальної групи В.І. Кудряшова. Працювала офіціанткою в німецькій офіцерській їдальні. Виконувала доручення зі здобуття розвідінформації та здійснення диверсій. Заарештована і страчена в гестапо в січні 1943 р. У 2006 р. удостоєна звання Героя України (посмертно).

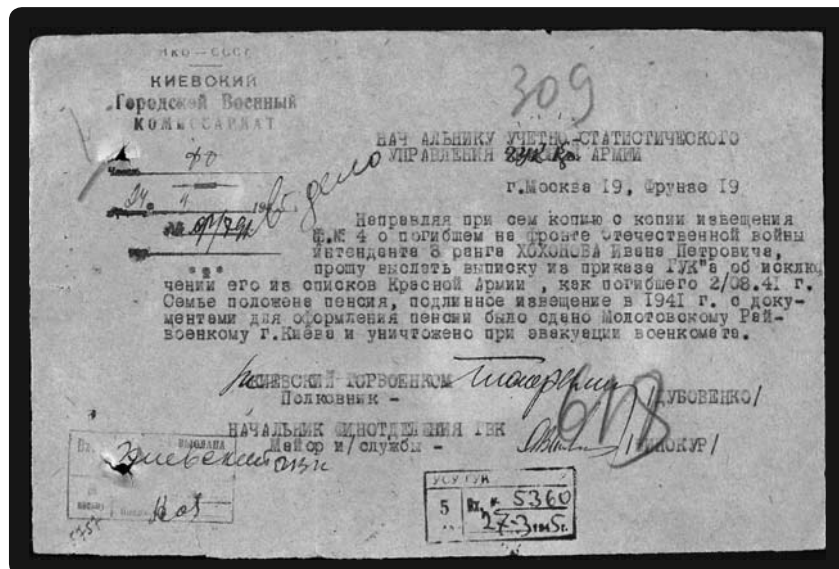
Т.Й. Маркус. 1941 р.
Фонди МКНМІВВВ. – НД-27189.

Нагороди Героя України Т.Й. Маркус. 2006 р.
Фонди МКНМІВВВ. – КВ-229937-229938.

Документи 1944 -1945 років

1. Донесення Київського МВК № ф/791 від 24.02.1945 р. про направлення до обліково-статистичного управління ГУК Червоної армії копії сповіщення про загибель інтенданта 3 рангу І.П. Хохонова і знищення оригінального повідомлення та пенсійної справи загиблого під час евакуації Молотовського РВК м. Києва в 1941 р.

Лист червоноармійця Слепцова Миколи Романовича дружині – Слепцовій Євдокії Максимівні

(м. Київ, вул. Межигірська, буд. 48, кв. 16)

Народився в 1898 р. у м. Києві. Мобілізований на фронт Петровським РВК м. Києва в 1943 р. Рядовий, стрілець 955-го стрілецького полку 309-ї стрілецької дивізії 38-ї армії 1-го Українського фронту. Загинув 31 грудня 1943 р. Похований у с. Монастирище Ржищівського району Київської області. Сповідання про загибель надіслане військовою частиною на адресу дружини полеглого. З часом документ загубився. У 2013 р. онук бійця звернувся із запитом про пошук діда. Співробітниками музею була видана копія похоронки, яка стала підставою для занесення прізвища загиблого на братську могилу в с. Монастирище.

20 грудня 1943 р.

Зміст:

«Здрастуй, дорога дружина та діти, а також усі інші мої родичі й знайомі. А, слава Богу, живий і здоровий. Як і раніше, нога продовжує боліти. Займатися строювою службою важко, але нічого. Все потрібно жертвувати для війни. Півдуримося військової тактики й підємо бити фрнців. Рамка зі мною в одній роті. Увелимо по-салдатськи, скурати ніколи. Увесь час придляємо військовій підготовці. Раніше написати не міг. Були перегрупвання із гастини в гастину. Токи лишилися в одній гастині. Знаходимося недалеко від того місця, де працювали Гриша та Шура. Цілую всіх, Михайлай».